

shmita@eretzhemdah.org
972-2-5371485

השקיה בשמיטה

ביחידה זו נעסוק בהשקיה בשמיטה. כפי שראינו ביחידות הקודמות, מלאכות שנועדו למנוע מהצמחים להתקלקל ('לאוקמי') מותרות, ואילו מלאכות שנועדו לשפר ולשבח את הצמחים ('לאברויי') אסורות. ביחידה זו נבחן האם גם ההיתר להשקות תלוי במטרת ההשקיה: אם מותר דוקא כשהיא נועדה למנוע את מות הגידולים, או אפילו שמטרתה לזרז את גידול היבולים.

יחידה א: ההשקיה המותרת בשמיטה

השקיית בית השלחין

1. משנה מסכת מועד קטן פרק א משנה א
משקין בית השלחין במועד ובשביעית.

❖ **מסכת מועד קטן עוסקת בענייני חול המועד. מדוע לדעתכם מזכירה המשנה גם את דין השמיטה? (השמיטה מוזכרת גם במשניות ב, ו- ד בפרק זה)**

2. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב
תנן: משקין בית השלחין במועד ובשביעית.

בשלמא מועד משום טירחא הוא, ובמקום פסידא שרו רבנן. אלא שביעית, בין למאן דאמר משום זורע, ובין למאן דאמר משום חורש - זריעה וחרישה בשביעית מי שרי?
אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא...
רבא אמר: אפילו תימא רבנן, אבות אסר רחמנא, תולדות לא אסר רחמנא.

3. רבי משה טיראני - שו"ת מבי"ט חלק ב סימן סד
ולענין השקאת ירקות ועשבים כמו חבצלת השרון ודומיהם... כל מה שמותר להשקות במועד מותר להשקות בשביעית. וכל הני {ירקות וכדו'} מותר להשקות בחול המועד דאיכא בהו פסידא, וכן בשביעית. ולא שני לן בין פסידא רבה לפסידא זוטא, דכל מה שיפסד אם לא ישקנו הוי פסידא. דהא לא חלקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה, דכיון דיפסד הכל אם לא ישקנו לא מפלגינן ביניהו, והיתר זה ככולי עלמא אפילו למאן דסבר דשביעית בזמן הזה דאורייתא.

❖ **לדעת המבי"ט מה נכלל בהיתר השקיית בית השלחין?**

4. חזון איש שביעית סימן טז אות ד
ודין בית השלחין נראה דמשתנה לפי מין הנזרע ולפי זמנו בתקופות השנה, וכל שנפסד במניעת ההשקאה הוי בכלל בית השלחין.

❖ **מה נחשב לבית השלחין? האם לדעת החזון איש זו הגדרה חקלאית?**

❖ **עיון נוסף: עיינו ברש"י למועד קטן דף ו ע"ב ד"ה אמר רב, האם דברי החזון איש מתאימים לדברי רש"י שם?**

השקיית שדה בית הבעל

עיינו שוב במשנה במקור 1. האם ניתן לדייק ממנה אם מותר או אסור להשקות שדה בעל בשמיטה?

5. משנה מסכת שביעית פרק ב משנה י
ומרביצין בעפר לבן דברי רבי שמעון, רבי אליעזר בן יעקב אוסר.

בית השלחין - שדה הזקוקה להשקיה רצופה, על מנת שהצמחים שבה יגדלו.

משום טירחא הוא - איסורי המלאכה בחול המועד נאסרו מטעם הטרחה שבהם. זורע... חורש - נחלקו האמוראים, מהו הטעם לאיסור ההשקיה בשבת: לפי דעה אחת האיסור הוא משום זורע, ולדעה שניה משום חורש. ורבי היא - רבי סובר שתוקף השביעית בזמן הזה הוא מדרבנן. לעומת זאת, לדעת חכמים שמיטה מדאורייתא (שיעור מספר 1).

בעפר לבן - שדה לבן, כלומר, שדה תבואה.

מרביצין - סוג של השקיה. בהמשך נראה כי נחלקו ראשונים. האם מדובר בהשקיה מועט, או בהשקיה רגילה.

6. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ו עמוד ב
תניא אידך: **מרביצין** שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית, ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית.

❖ **לאיזו שיטה במשנה מתאימה ברייתא זו?**

שיטת האוסרים השקיה בבית הבעל

7. בית הבחירה למאירי מסכת מועד קטן דף ב עמוד א
ודברים אלו לא הותרו אלא בבית השלחין, אבל בבית הבעל והוא מקום שמי גשמים מספיקים לו, ואינו צריך למים אחרים... אף על פי שאילו היו משקין אותו היה ריוח בהשקאתו אין משקין אותו לא במועד ולא בשביעית, וכן הלכה. ויש מי שסובר שבשביעית אף בבית הבעל הותר, ואינו כלום. שאף בשביעית לא הותר אלא במקום פסידא.

8. רש"י מסכת מועד קטן דף ו עמוד ב ד"ה תרביצא
מרביצין - היינו השקאה פורתא {מועטה}, כדי שיצאו הירקות, וכדמפרש באידך ברייתא לקמיה, ומשקין - היינו השקאה גמורה של בית השלחין.

9. תוספות מסכת מועד קטן דף ו עמוד ב ד"ה מרביצין
מרביצין שדה לבן בשביעית - לגבי שביעית פירש הקונטרס השקאה פורתא... ולפירושו... צריך לומר דהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל, והרבצה מועטת שרי בשביעית.

10. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ח
משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר. וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה. ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן. וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו.

11. **הרב יום טוב ליפמן הלר - תוספות יום טוב מסכת מועד קטן - פרק א משנה א**
הרמב"ם - נראה שאינו סובר כרש"י והרב ברטנורא, אלא דבית הבעל נמי אסור בשביעית. וההיא דסוף פרק ב דשביעית {מקור 5} כתב בהדיא דשרייה, משום האילנות שלא יפסדו... ופשטא דמתניתין דהכא {מקור 1} משמע ודאי דשביעית נמי לא שרי אלא דשלחין, וכן העתיקה הרמב"ם.

שיטת המתירים השקיה בבית הבעל

12. תוספות מסכת מועד קטן דף ו עמוד ב - במקור הקודם
ונראה ש{רש"י} חזר בו ממה שפירש במשנה {מקור 1}: משקין בית השלחין במועד, ולגבי שביעית שרי אפילו בית הבעל.
אבל קשה לי: שמא הכא איירי בהשקאה גמורה... ואדרבה נראה לי דמאירי בהשקאה גמורה אלא לגבי שלחין שצריך השקאה נקט משקין וגבי בית הבעל קרוי הרבצה.

❖ **תוספות משוויים בין שיטת רש"י במשנה (לא מופיע בגירסת רש"י שלנו), שם הוא מתיר להשקות את בית הבעל ללא הגבלה, לשיטתו בפירוש לגמרא, לפיה מותר להשקות בית הבעל השקיה מועטת בלבד. כאיזו שיטה ברש"י תוספות מצדדים?**
❖ **לדעת התוספות, מהו ההבדל בין 'השקאה' ל'הרבצה'?**

13. רבי עובדיה מברטנורא - מסכת מועד קטן - פרק א משנה א
ובשביעית שרי להשקות בין שדה בית השלחין, בין שדה בית הבעל.

❖ **כאיזו שיטה סובר רבי עובדיה מברטנורא?**

פסיקת ההלכה

14. הרב יחיאל מיכל אפשטיין - ערוך השולחן שמיטה סימן יט סעיף יד
דעת הרמב"ם דרך בית השלחין התירו ולא בית הבעל, וכן עיקר לדינא.

15. חזון איש סימן טז אות יג
ונראה דלענין הלכה קיימא לן: שאין משקין בית הבעל בשביעית, וכפשטא דמשנת מועד קטן {מקור 1}
דדוקא בית השלחין מותר... ולענין הרבצה נראה דיש להקל דקיימא לן כרבי שמעון אי מפרשינן ליה
בהרבצה, וכן מבואר בירושלמי (ב, ג)... ובית השלחין משקין את כולה.

השקיית עצים

16. משנה מסכת שביעית פרק ב משנה ד
מזהמין את הנטיעות... ומשקין אותן עד ראש השנה, רבי אלעזר בר צדוק אומר: אף משקה הוא את הנוף
בשביעית, אבל לא את העיקר.

17. רבי עובדיה מברטנורא מסכת שביעית פרק ב משנה ד
אבל לא על העיקר - שלא יעשה בשביעית כדרך שעושה בשאר השנים. ואין הלכה כרבי אלעזר בר צדוק,
אלא אסור להשקות האילן בשביעית בין על הנוף בין על העיקר.

18. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ו עמוד ב
משנה: רבי אלעזר בן יעקב אומר: מושכין את המים מאילן לאילן, ובלבד שלא ישקה את כל השדה...
וחכמים מתירים...

גמרא: תנו רבנן: מרביצין שדה לבן בשביעית, אבל לא במועד.

והא תניא: מרביצין בין במועד בין בשביעית?

אמר רב הונא: לא קשיא: הא - רבי אלעזר בן יעקב {שבמשנה}, הא - רבנן.

❖ **מהו הקושי שמתעורר מהשוואת המשנה במקור זה למשנה במקור 16? כיצד לדעתכם ניתן ליישב אותו?**

19. **רבי אפרים דיין - משנה ראשונה - על המשנה במקור 16**
ומשקין אותן עד ראש השנה - ובסוף פרקין דתני מרביצין אף בשביעית (מקור 5), התם בעפר לבן, כלומר:
בתבואה, ולא באילנות.

ולהרמב"ם שם משמע דאדרבה אילנות פסדי טפי, אלא דהתם הרבצה בעלמא - השקאה מועטת.
ובחיבורו (מקור 10) פסק דכשהן עשר לבית סאה משקין כל השדה בשביעית, וכשהן מרוחקין יותר אין
משקין. 'אבל מושכין מאילן לאילן' - דהיינו נמי השקאה מועטת, ולפי זה מתניתין דהכא במרוחקין
ובהשקאה מרובה.

❖ **לפי הסבר ה'משנה ראשונה בדעת הרמב"ם: מהו ההבדל בין הרבצה לבין השקיה? מדוע מותר למשוך את המים מאילן לאילן?**

❖ **מה סבר ה'משנה ראשונה' בהסבר הראשון שהוא מביא? מהן הנחות המוצא המציאותיות השונות בין פירוש זה לפירוש הרמב"ם?**

20. **הרב דוד רפפורט - מקדש דוד שביעית - סימן נ**

ונראה, דשני מיני השקאות הן. דהא לכאורה קשה אמאי מושכין המים מאילן לאילן הא כל אילנות חוץ מאתרוג גדלין על רוב מים... ואין צריכות השקאה כלל. ועל כרחך זה דמושכין את המים מאילן לאילן היינו מי גשמים שירדו עליהן, שצריך להמשיכן ממקום למקום, וזה מותר אף בשביעית, אבל ההיא דמשקין את הנטיעות עד ראש השנה מיירי להשקותן ממעין, דמתוך שהן נטיעות צריכות השקאה וזה שרי רק עד ראש השנה.

❖ איזו השקיה מותרת בעצים ואיזו אסורה, לדעת ה'מקדש דוד'?

השקיה לצורך צמחים שיגדלו במוצאי השמיטה

עיינו שוב בגמרא במקור שגיאה! מקור ההפניה לא נמצא. לפי הברייתא, מותר להשקות שדה כדי שיצמחו בה פירות במוצאי השמיטה.

21. חזון איש שביעית - סימן טז אות ד

והא דאמר כדי שיצאו במוצאי שביעית, ופירש רש"י 'אבל לא כדי שיצאו בשביעית', אפשר דרצונו לומר דמשום שיצאו במוצאי שביעית לא יהיו אסורין משום ספיחין... ולפי זה אילנות משקים משום פירותיהן {גם בשמיטה} ואף על גב שהן הפקר, מכל מקום הרי נאכלין ונהנין מהן עד זמן ביעור.

❖ מדוע, לדעת החזון איש, לפי רש"י אין להשקות כדי שיצמחו ירקות במהלך השמיטה?

❖ הסבירו את דברי החזון איש: מדוע היה מקום לאסור להשקות אילנות לצורך פירות שיגדלו בשמיטה כי 'הן הפקר', ומדוע בכל זאת מותר להשקות אותם לצורך זה?

22. **הרב משה פיינשטיין - שו"ת אגרות משה - יורה דעה חלק ג סימן קל**

ובזה ניחא מה שלרש"י מועד קטן דף (ו, ב) אסור להשקות בשביעית כדי שיצאו בשביעית ומכל מקום מותר להשקות בשביעית כדי שיצאו למוצאי שביעית, כמפורש שם בברייתא, שלכאורה קשה הא אסור לעשות בשביעית מלאכה שתועיל אף רק למוצאי שביעית... אבל לפי זה ניחא דהא השקאה אינה מלאכה מצד עצמה אלא מחמת התועלת שעושה...

כדאמר רב יוסף במועד קטן (דף ב) מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא, ואם כן נמצא שעיקר המלאכה הוא התועלת שיצא מזה. ולכן כיון שהתועלת הוא במוצאי שביעית אין כאן בשביעית שום מלאכה מצדה, רק מלאכת השקאה בעלמא, ומלאכת מוצאי שביעית שאינה כלום לאסור בשביעית דמותרת בכל מלאכה, ולא דמי לשבת שאסור בכל מלאכה שלכן נהי שהתועלת יהיה בחול מכל מקום המלאכה דחול עושה בשבת שאסור גם כן.

דזה ודאי מסתבר שאם יהיה שנים כשני אליהו שלא תצמיח, אז יהיה חילוק גדול בין חרישה להשקאה דחרישה היא על כל פנים מלאכה, כיון שזהו מלאכה שצריך עתה לעשות ולא תיבטל מלאכתו במה שאחר כך לא צמח מזה כלום, אבל השקאה אם לא יצמח אחר כך מזה אגלאי מלתא שלא היתה מלאכה כלל... ולכן בשביעית הויא זה מלאכת מוצאי שביעית שעושה בשביעית שזה מותר, והוא טעם נכון מאד אליבא דרש"י.

❖ עיון נוסף: עיינו בשו"ת באהלה של תורה חלק ג, סימן כא שכתב סברה דומה.

גדלין על רוב מים - מי גשמים (כרוב העצים).
דמתוך שהן... - נטיעות הן אילנות צעירים, ויש להן יותר צורך בהשקיה מאשר לאילנות בוגרים.

הרב משה פיינשטיין ה'אגרות משה' (תרנ"ה - תשמ"ו) נולד ברוסיה וכיהן שם כרב. לאחר שעלה המשטר הסובייטי, היגר לארצות הברית, שם הקים את ישיבת 'תפארת ירושלים'. נחשב לאחד מגדולי הפוסקים בארה"ב. תשובותיו לשאלות בכל נושאי ההלכה, ומשואלים מכל רחבי העולם, נאספו ל'שו"ת אגרות משה'. בתשובותיו ובחידושיו לש"ס ('דברות משה') ניכר מעוף המחשבה, ולימודו העצמאי בסוגיות, כמו גם השכל הישר שבו הוא ניגש לכל סוגיא.

יחידה ב: טעמו של היתר ההשקיה

23. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א

הלכה ח: משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה, ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן, וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו. **הלכה ט:** ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים כתחלה וממלאין את הנקעים מים.

הלכה י: ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם, לא גזרו על אלו, שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם, כמו שביארנו.

❖ **מהו הטעם שמביא הרמב"ם להיתר ההשקיה בשביעית? כדברי מי בגמרא במקור 2 הוא פסק?**

24. הרב אברהם יצחק הכהן קוק - שבת הארץ - קונטרס אחרון סימן יב

כל השקאת ירקות וזרעים יש להתיר דוקא כשהיא לצורך הקרקע, שאם לא ישקה תעשה מלחה ותהיה גרועה גם לשנה הבאה, או יש צורך להוצאת ירקות למוצאי שביעית, אבל בשביל הירקות עצמן שהם שביעית לא מצינו היתר... דרחמנא אפקריה ולא שייך להתיר עבודה בשביל הפסד.

❖ **דברי הרב קוק קשורים לדיון אם מתירים מלאכות משום 'אוקמי פירא', ראו בשיעור הקודם ביחידה ג.**

25. חזון איש שביעית סימן כא אות יד

בסימן טז (אות ד) נתקשינו בלשון הרמב"ם שכתב טעם היתר השקאה כדי שלא תעשה הארץ מליחה, וימות כל עץ, ובגמרא משמע דשביעית דומיא דמועד דמשום הפסד יבול הארץ שרי... ונראה דהא דכתב רבנו ותעשה הארץ מליחה וימות כל עץ אין הכונה דתיבש העץ, ולא תעשה פרי לעולם, אלא ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו... תדע דאם... **בזמן שביט המקדש קיים אסורה השקאה**, ואם כן בשנה שביעית ימות כל עץ בית השלחין... וכאשר יטעו אחר שביעית לא יהיו להם תירוש ויצהר עד שנת הרביעית, וזה דבר נמנע. ואי יתקיימו בנס הרי זה נס יותר מהברכה בשנה שששית ולה לא הזכירו הכתוב, ולא הזכירוהו חז"ל... אלא ודאי כונת רבנו בשנת השביעית יפסדו כל הפירות, ועל הפסד פירות יאמרו הפסד האילנות.

❖ **לדעת החזון איש במקור זה, מה עלול להפסד אם לא ישקו את העץ? ומדוע התירו השקיה?**

בזמן שביט המקדש - הוכחת החזון איש היא משיטת אביי (במקור 2), הסובר שהתירו להשקות בשמיטה בגלל ששביעית בזמן הזה מדרבנן. לפי זה, בזמן בית המקדש, שהשמיטה נהגה מן התורה, ההשקיה היתה אסורה.

26. הרב שאול ישראלי - חוות בנימין סימן צח - עמודים תרכג - תרכד

יש תמיהה על הרמב"ם, גם ממה שהוצרך לאריכות דברים בזה, הרי פשוט מאחר שכפי שהוא מסביר שבלי השקאה ימות העץ, נמצא שהשקאה היא מגדר 'אוקמי אילנא'. **והרי בזה כבר נתבאר שם דבריו לפני כן...** אלא שנראה שהוקשה לו, שבעוד שכל אלה המותרים מצד 'אוקמי' אין ההיתר אלא בצורה מצומצמת, ובדקדוק, שלא יהיו בפעולה יותר מאשר להעמיד אותו על עמדו... לפי זה היה צריך לציין גם באלה שהותרה השקאה כדי לשמור שלא יתיבש, שהשקאה צריכה להיות מצומצמת, ובאומד מדקדק, שלא יהא בה כדי להפריח יותר, אבל לא מצינו אזהרה מעין זו בהשקאה.

לזאת בא הרמב"ם להסביר שיש שוני מסוים בין השקאה לשאר מלאכות, כי השקאה היא עצם ועיקר החיות של הצמח שבלעדיו נהפכת הארץ לשממה ולמדבר... על כן ראו חז"ל להתיר השקאה בשוני מכל מלאכות שהותרו ב'לאוקמי', כי באלה שהשקאה נצרכת, אין בה שום הגבלה, ואין חייבים לדקדק בהשקאה, שלא להשקות יותר ממה שנחוץ לקיום, ולא להוספה. כי אין הדבר כך, ובזה שהותר הותר לגמרי... בזמן בית המקדש היתה אמנם גם כן השקאה מותרת כדי לשמור על ה'לאוקמי', כדרך כל טיפולים מסוג זה, שאינן בגדר מלאכות האסורות בשביעית. אולם אז היה חיוב לדקדק להשקות רק במדה

הרי בזה כבר... - ברמב"ם (שמיטה א, ז) נתבאר שהמלאכות שהותרה לא אסרה במפורש הן 'תולדות', ואסורות רק מדרבנן. הרמב"ם כתב שמלאכות כאלו אסורות רק כשמטרתן להברות את האילן, ולא כשנועדו למנוע ממנו קלקול.

מצומצמת שבלעדיה ינוק העץ. מה שאין כן בזמן הזה ששביעית דרבנן, השקאה במקום שהותרה מותרת מבלי צורך לדקדק שתהא רק במדה מצומצמת.

❖ **לפי הרב ישראלי, מהו החידוש שהוסיף הרמב"ם על דברי הגמרא?**

27. **רבי יוסף חביבא - נימוקי יוסף - מועד קטן דף א עמוד א (על המשנה במקור 1)**
ובשביעית נמי משקין **הספיחין שיצאו מאליהן**, דאף על גב דכל עבודת הקרקע נאסרת בשביעית... כגון מזבלין ומקרסמין... כל אלו מלאכות חשובות הן, דסגי להו בפעם אחת בשנה, דומיא דזריעה וזמירה, אבל השקאה דצריכה תדיר לא מיקרי עבודה חשובה, ולפיכך שריא.

❖ **איך מבאר הנימוקי יוסף את היתר המשנה להשקות את בית השלחין? האם לפי הסבר זה מותר להשקות גם כדי 'לאברויי', כגון להשקות את בית הבעל?**

ספיחין שיצאו מאליהן -
אף שאסור לזרוע בשמיטה, אם יצאו ירקות מאליהם בשמיטה מותר גם להשקותם (כשאין בהם איסור ספיחין).

28. **שיטת רבי יהודה בר ברכיה מועד קטן דף א עמוד א**
כתב רבינו שלמה ז"ל דלא מלאכה שבשדות חשיבא, ולא היכן הוא מסקנא דגמרא אלא משום דהשקאה... מדרבנן ובמקום פסידא לא גזרו רבנן, ואם כדברי הרב ז"ל דלאו מלאכה שבשדות חשיבא השקאה, אפילו בשדה בית הבעל היתה מותרת כקשקוש הזיתים ועשיית העוגיות.

❖ **מהי קושית הרב יהודה בר ברכיה על הסבר הנימוקי יוסף, הדומה להסבר רש"י?**

❖ **מה היה ניתן לתרץ לאור מקורות 12 - 13?**

❖ **עיון נוסף: עיינו בחזון איש שביעית סימן יז אות כ, שסובר שדעת הנימוקי יוסף שצריך גם שיהיה מקום הפסד וגם שהמלאכה לא תהיה גמורה, על מנת להתיר.**

29. **הרב חיים פנחס שיינברג - אורייתא ט תשמ"ז - עמוד קיז**
עיקר הקפדת התורה הקדושה {בשמיטה} שלא יהיה עסוק בפעולות שמהן מוכחות שנוהג בקרקע מנהג בעלים... ולפי זה יש לומר שכוונת הנימוקי יוסף דמה שהוא נדיר יותר חשוב יותר, ולא מה שהוא תמידי, דעבודה של פעם בשנה הוי שבח בקרקע וחשוב כל כך שמתקיים לשנה שלימה, ומה שאין כן השקאה דהא דבעינן להשקות בתדירות מוכיח שאין תוצאתה חשובה כל כך בשבח הקרקע, ולכן לא הוי עבודה חשובה, ואין איסורה אלא מדרבנן.

❖ **עיון נוסף: רעיון דומה בנושא אחר, הובא בשיעור הקודם (שיעור 15 מקור 36) בשם הרב ישראלי.**

יחידה ג: שיעור ההשקיה המותרת בשמיטה

ביחידות הקודמות ראינו שההשקיה מותרת בשמיטה כשהגידולים זקוקים להשקיה. ביחידה זו נבחן האם חובה על המשקה לצמצם בהשקייתו, או שהוא רשאי להשקות בנדיבות.

❖ עיינו בדברי הרב ישראלי במקור מספר 26, מה עמדתו בסוגיה זו?

30. תוספתא מסכת שביעית (ליברמן) פרק א הלכה יב - הובא גם בירושלמי שביעית פרק ד הלכה ד מקיימין את העלויים שבגג אבל אין משקין אותן.

עלויים - שם צמח.

❖ תוספתא זו נפסקה להלכה בדברי הרמב"ם בהלכות שמיטה פרק א הלכה ו.

31. רבי משה חסקין - כלכלת שביעית מועד קטן - עמוד מ
והא דאמרינן בתוספתא (במקור הקודם) וברמב"ם (א, ו): 'אבל אין משקין אותו', זהו רק שלא ישיחו יותר על ידי השקאה (וכמו שפירש הפני משה שם) אבל אם יפסדו על ידי זה {שלא יושקו} - מותר להשקותן.

❖ מה עולה מדברי הכלכלת שבת בפירוש התוספתא?

❖ עיון נוסף: עיינו בספר השמיטה בעמוד כה, האם הוא מפרש כפירוש ה'כלכלת שבת'?

32. רבי עקיבא איגר - אורח חיים סימן תקלז

{לשון שולחן ערוך: } דבר האבד מותר לעשותו בחול המועד בלא שינוי.

וכתב ברבינו ירוחם (תולדות אדם נתיב ד, חלק ה): 'ולא אמרינן שיעשה מלאכה עד כדי שלא יופסד, אלא יעשה כל המלאכה מכל וכל ויגמור אותה'.

בבית יוסף בסוף סימן זה (ד"ה אסור לקצור) מבואר, דלדעת הרמב"ם כל שאפשר לעשותו בשינוי ויהיה טוב ממש בלא הפסד כמו בלא שינוי, צריך לשנות.

❖ רבי עקיבא איגר עוסק בהלכות חול המועד, האם לדעתכם יהיה דין זהה גם בשמיטה?

דבר האבד - דבר שייפסד אם לא ימנעו זאת בהקדם.

33. הרב יהושע נויבירט - שמירת שבת כהלכתה חלק ב - פרק סז הערה סג

לפי דברי הרבי עקיבא איגר {מקור 32} יוצא גם לגבי שביעית, דקיימא לן דכל לאוקמי אילנא מותר, ולכן מותר להשקות עץ כדי שלא ימות (רמב"ם מקור 10), אין הכי נמי דמותר להשקות בבת אחת אף יותר מאשר צריך לקיום העץ, גם אם יתר ההשקאה תשביח את העץ. כי דוקא השקאה אחרת שאינה לקיום העץ אלא רק להשבחתו אסורה, ואילו באותה ההשקאה עצמה בכל אופן מותר. ובחזון איש הלכות שביעית לא מוזכר דין זה במפורש.

❖ האם הנימוק שנותן הרב נויבירט להיתר ההשקיה הוא כנימוקו של הרב ישראלי במקור 26?

❖ עיון נוסף: עיינו באור לציון שביעית עמוד לב שפוסק באופן דומה.

34. הרב יוסף ליברמן - שו"ת משנת יוסף - חלק א סימן א

כשאנו מתירים להשקות... וחוששים גם לפסידא זוטא, לכאורה מותר להשקות כל צרכו. שאם יצמצם רק כדי חיי האילן, יכול בקלות להגיע נזק לפירות שיפסדו לגמרי, או על כל פנים בקצתם בכמותם או באיכותם, והוי פסידא רבא...

אמנם בהגהות הגאון רבי עקיבא איגר (מקור 32)... מביא דברי הבית יוסף שכתב דלדעת הרמב"ם כל שאפשר לעשותו בשינוי ויהיה טוב ממש בלא הפסד כמו בלא שינוי, צריך לשנות... ולפי זה היה מן הראוי להשקות בשביעית בשינוי, ויש לברר אצל החקלאים מה הוא משינוי הנכון...

ולמעשה יש ללמוד מדברי החזון איש (כא, יז) שאסור להשקות כבכל השנים, אלא צריך לצמצם רק כדי חייו, שכתב "צריך לשקול כל עבודה ועבודה, אם יש בזה חשש שימות העץ... ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות שתי פעמים"... ובספר שנת השבע (ח, ג) ציין דברי חזון איש אלה גם לענין השקאה, שמותר להשקות רק ההכרחי ביותר... ולא דמי לחול המועד דשרי לגמרי כשמשקה, דהתם האיסור מפני

טירחא, ולכן אם בלאו הכי משקה אין איסור, אבל בשביעית יסוד האיסור שמבטל שביתת הארץ, וכל מה שמשקה יותר מבטל השביתה טפי, ולכן אין להתיר אלא מה שנחוץ לבד. אלא שלגבי השאלה השנייה הנ"ל איך לצמצם אם בזמני ההשקאה, או בכמות ההשקאה, יש לסמוך על ספר הלכות שביעית הנ"ל שמצריך מיעוט בזמני ההשקאה.

❖ עיון נוסף: עיינו גם בשו"ת שבט הלוי חלק ב סימן רב, שמתיר להשקות רק כדי הצורך.

ר' יהודה ליוא - המהר"ל - נתיבות עולם נתיב התורה פרק יז

עושי דברו לשמוע בקול דברו... בישראל מדבר הכתוב שהקדימו נעשה לנשמע, אף כי מעשה המצות קשים על האדם וכבדים עליו מאוד, ועם כל זה הקדימו נעשה לנשמע... הם גבורי כח, כובשים את יצרם, ועושים רצון המקום, מה שלא תמצא דבר זה בעליונים כלל, ולכך הם קרובים אל השירה שהוא שבח אל השם יתברך.

וכמו שמקדים הכתוב את הצדיקים כדכתיב: 'ברכו ד' מלאכיו, גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו', כי לשון דבר שייך על דבר שהוא קשה שכן כתיב: 'דבר אתנו אדוני הארץ קשות'.

וכן בשמיטה כתיב: 'וזה דבר השמיטה', כי השמיטה היא קשה ביותר מכל שהאדם מניח שדהו בורה {לא מעובדת} שנה תמימה, ואם השם יתברך צוה על האדם לתת תרומה ומעשר, זהו שהוא עושה טובה לאחר, ואין דבר זה קשה, אבל דבר זה {השמיטה} שאין עושה בזה שום טובה לאחר, הוא דבר קשה כאשר מפסיד ממון שלו, ועם כל זה מקבלים ועושים בשמחה, ואין שום דבר בעולם קשה כמו השמיטה, כי השמיטה שנה תמימה ויש לו הפסד ממון.

יחידה ד: שפיכת מים שלא בכונה להשקות

35. הרב מנחם מענדל פוקס - שו"ת משנת יוסף חלק א סימן סג
כאשר שוטפים את רצפת הדירה... אם מותר בשנת השמיטה להוריד את המים מהמרפסת לגינה, או דילמא אסור משום משקה מים לזרעים. והגם שגינות אלה בדרך כלל דינן כבית השלחין שמותר להשקותן בשביעית, מכל מקום הרי כבר הכריע מורי חמי הגאון שליט"א (מקור 34) דאין היתר אפילו בבית השלחין אלא ההכרחי ביותר עיין שם. ואם כן גינות אלה שהגנן הקבוע משקה אותן כפי צרכן, הרי אסור להוסיף להן יותר מים...

ועוד יש לעיין מדברי התוספות בסנהדרין (כו, ב) ד"ה לעקל, שכתבו דהקוצץ עצים בשביעית ואינו מכויין לזמירה אלא לצורך העצים, אף על פי כן לא שרי אלא באופן דקשה ליה לאילן... הרי דאף על פי שלא ניחא ליה הזמירה מחמת איסור שביעית, או שעל כל פנים אינו מכויין לזה, אף על פי כן אסור...
ועל כל פנים עדיין אין לנו יסוד להתיר שפיכת המים מהמרפסת אל תוך הגינה.

36. הרב חיים קנייבסקי - דרך אמונה הלכות שמיטה פרק א הלכה ב - ציון יח (משפטי ארץ פרק ד הערה 10)

וכתב בספר תורת השלמים בשם מורי חמי (הרב אלישיב): השוטף הרצפה במרפסת והמים זורמים דרך המרזב לגינה, אם המים ללא חומרי ניקוי - יש להקפיד שלא יזרמו המים לגינה, אף שאין מתכוין לכך. גם אין להפעיל מזגן אם על ידי זה יטפטפו מימיו במקום שיש בו צמחים באופן שאסור להשקותם.

37. הרב אשר וויס - מנחת אשר שביעית (תשע"ה) - עמוד כה

איסור משקה מים לזרעים בשביעית אינו אלא מדרבנן... באנו למחלוקת תרומת הדשן (סד) והמגן אברהם (שיד, ה) בדין פסיק רישיה בדרבנן... ואם בשבת אסור דבעינן מלאכת מחשבת קל וחומר בשאר איסורים... אולם בנידון דידן הוי תרי דרבנן, דהלא נקטו כל האחרונים דשביעית בזמן הזה דרבנן, והשקאה אינו אסור אלא מדרבנן, וגם הוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה...
ולשיטת החזון איש (יח, ו ויט, ב) יש טעם אחר להקל בזה... דאין איסור תורה בשביעית אלא במתכוין למלאכה, אבל בדבר שאינו מתכוין אין זה עבודת הארץ האסורה, וכאשר מוכח ממעשיו שאינו מתכוין למלאכה מותר אפילו מדרבנן...

ובנידון דידן נראה דלכולי עלמא מותר, דהלא באמת אין תועלת כלל בהשקיה זו, דכאשר משקים השקיה מוגזמת במקום אחד, ובפרט כאשר המים נשפכים מגובה ומכים בחוזקה על הדשא והצמחים - יש בזה נזק גמור, ולא תועלת... דגידול זה של המים הנשפכים במקום אחד ממרזב או ממזגן אין בו שום יופי ותועלת אלא נזק וכיעור בלבד, וברור שאין בו איסור כלל...

ובמזגן יש להקל עוד משום דאין כאן אלא גרמא בלבד... וברור לענין משום כל הנ"ל דמותר לכתחילה להפעיל מזגן בשביעית, וכן לגרוף מי שטיפה לגינה...

ושוב שאלתי את פי מרן הגאון רבי חיים קנייבסקי על דבריו ב'דרך אמונה', ואמר שאכן אין להחמיר בזה אלא אם כונתו להשקות את הגינה בדרך זו, וכן שמעתי שוב גם ממרן הגרי"ש אלישיב.

❖ **האם הרב אשר וויס חולק על הרב פוקס (מקור 35) בסברות הלכתיות או בהבנת המציאות?**

❖ **עיון נוסף: עינו עוד בעמוד קסט בספר זה, בעניין נטילת ידיים מעל צמחים בשמיטה.**

יחידה ה: מקום הפסד: מלאכת השקיה לעומת מלאכות אחרות

38. רבינו שמשון - ר"ש משאנץ - מסכת שביעית פרק ב משנה ב
ואפילו בשביעית עצמה, במקום פסידא - כגון להשקות בית השלחין - משמע התם דשרי, משום דתולדות בשביעית לאו דאורייתא.

❖ **האם לדעת ר"ש במקום הפסד נוכל להתיר גם מלאכות אחרות האסורות בשמיטה מדרבנן?**

39. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כו עמוד א משנה. ואלו הן הפסולין {לעדות, מדרבנן}... סוחרי שביעית. אמר רבי שמעון: בתחילה היו קורין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית...
גמרא. מאי קאמר {רבי שמעון}...? **בתחילה היו אומרים** אחד זה ואחד זה {אוספי שביעית וסוחרי שביעית} פסולין, **משרבו האנסין**, ומאי נינהו - **ארנונא**, כדמכריז רבי ינאי: פוקו וזרעו בשביעית, משום ארנונא, **חזרו לומר**: אוספין - כשרין, סוחרין - פסולין.

40. רש"י ד"ה ארנונא
ארנונא - מס שגובה המלך מן התבואות כך וכך כורין מן השדה לשנה.

41. רבי יוסף טיראני - שו"ת מהרי"ט חלק ב - יורה דעה סימן נב
והואיל ושביעית בזמן הזה דרבנן, משום הפסד ארנונא שרי, כדאמרינן בפרק זה בורר (סנהדרין כו, א): 'מכריז רבי ינאי: פוקו וזרעו בשביעית, משום ארנונא'... דמדרבנן אף על פי שלא יהא שם סכנה שרי משום טעמא דארנונא.

❖ **עיון נוסף: עיינו בדברי הרב וויטמן בספרו 'לקראת שמיטה ממלכתית' עמוד 64. לדעתו דברי המהרי"ט עוסקים רק בהפסד גדול ביותר, שלא ניתן לעמוד בו.**

42. הרב אברהם דנציג - נשמת אדם חלק ב-ג - כלל קיט סעיף כ
שאלה: שנת תקס"ו שנתרבו גשמים והיה דוחק גדול לעניים שלא היה באפשר למצוא חטים כשרים, אם יש להתיר לאכול קטניות ומין "רעצקע" שנתפשט המנהג בכל אשכנז וצרפת שלא לאכלם בפסח.
תשובה: בדבר שהוא לסייג לרא"ש צריך חרטה של כל בני העיר ואפילו באם יהיה אונס או חולי אי אפשר להתיר בלא התרה, ולרשב"א במקום חולי לא גזרו כלל כמו כל איסור דרבנן, וכדאיתא בסנהדרין (כו, א): 'מכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום אנסין', ופירשו רש"י ותוספות: 'בשביעית בזמן הזה'.
ודוקא משום חיי נפש אבל משום דוחק בעלמא אסור, כדמשמע בבני בישן, דאף על גב דהוו עניים מכל מקום לא התיר להם ר' יוחנן ואמר: 'אל תטוש'.

❖ **מתי לדעת הרב דנציג ניתן להתיר איסור דרבנן, ומתי לא? מה היחס בין 'משום חיי נפש', 'משום דוחק', ו'סכנה' (במקור הקודם)?**

43. הרב יוסף דב סולובייצ'יק - שו"ת בית הלוי חלק ג סימן א - סעיף ח אות א
והנה אחד מן המתירין {בהיתר המכירה} כתב כיון דעיקר שביעית בזמן הזה הוא מדרבנן יש להתיר, כיון שזהו יסוד ועיקר פרנסתם, וכמו דמצינו בריש מועד קטן דמשקין בית השלחין בשביעית... ומשני אביי בשביעית בזמן הזה דרבנן ורבי היא. פירוש: ובמקום פסידא לא גזרו רבנן.
והנה דברים אלו לקוחים מתשובות מהרי"ט {מקור 39}. אמנם דברי מהרי"ט שם באו בקוצר כי כתבם תשובת על שאלות רב אחד ולא נדפס שם דברי הרב השואל שנדע מהם על איזו ענין ואופן היה השאלה, ותשובתו של מהרי"ט, ואיזו אונס ודחק היה שם, וזה הכותב לקח הדברים כמשמען להתיר כל איסורי שביעית: חרישה וזריעה, ועל ידי הישראל בעצמו, וגם בשדה של ישראל. ועיקר היסוד משום דיושבי הקאלאניות {מושבות} אין להם כעת פרנסה אחרת ועל כן ראיתי לבאר חילוקי הדברים שיש בזה.

בתחילה... משרבו האנסין... חזרו לומר - בתחילה היו פוסלים את האנשים שאוספים פירות בשביעית לעדות, אך אחרי שהוכרחו האנשים לזרוע, ולאסוף את התבואה, הכשירו אותם לעדות, ופסלו רק את הסוחרים בפירות השביעית.
ארנונא - באותו זמן היה נהוג מס על היבול, והיו משלמים אותו גם אם התפוקה לא הספיקה, לכן היו מוכרחים לזרוע.

הרב יוסף דב סולובייצ'יק 'בית הלוי' (תק"פ - תרנ"ב) - נולד בליטא למד בשיבת וולוז'ין, ובה שימש גם כראש ישיבה כעבור שנים.
לאחר שנתגלעה מחלוקת בינו לבין הנצי"ב לגבי שיטת הלימוד הנכונה, הוא עזב את ישיבת וולוז'ין ונהיה רב בעיר סלוצק, ולאחר מכן בעיר בריסק.
היה אבי שושלת סולובייצ'יק שכללה גם את נכדיו: הגרי"ד מבוסטון, והגרי"ז, ועוד רבנים רבים.
בנו ר' חיים סולובייצ'יק היה חתנו של הנצי"ב, וכיהן גם הוא כראש ישיבת וולוז'ין.

הנה בודאי כי גם מלפנים היו עניים בישראל אשר כל פרנסתם היו מהשדות, ולא חדל אביון מקרב העם ואפילו הכי מבואר בכל מסכת שביעית לאסור כל המלאכות, וגם מה שאינו מלאכה גמורה מן התורה רק גדר וגזירה למלאכה גמורה אסרו, ולא נתנו חילוק בין עני לעשיר, ולא התירו להשקות רק בית השלחין משום שאם לא ישקוה תתקלקל כל השדה... והואיל ואיסור הדברים האלה מדבריהם לא גזרו על אלו, אבל מה שיהיה לבעל השדה מניעת ריוח וחוסר פרנסה לא התירו, דהרי זהו עיקר החילוק שבין בית השלחין שהוא פסידא התירו, ובית הבעל דליכא פסידא רק מניעת ריוח אסור להשקות, וכמבואר כל זה להדיא בגמרא ריש מועד קטן. ועוד דלא נמצא בשום מקום שיאמרו דמותר משום הפסד מרובה, רק היכא דההפסד בא מצד סיבה אחרת וכמו בית השלחין דהשדה תתקלקל וקלקולה של השדה לא נצטווינו עליה ואינו מעצם המצוה, אבל מה שיהיה מניעת הריוח על ידי זה שימנע מזרוע שדיהו הרי זהו עצם המצוה שנצטווה שלא לזרוע וכל המונע מזרוע הוא מניעת הריוח האיך נתיר לו כיון דזהו בעצם האיסור. וכי מי שאין לו עסק אחר רק שיהיה סרסר בהלואה בריבית נתיר לו לכל הפחות אבק ריבית משום דאינו אסור רק מדרבנן! וקרוב הדבר למה דאיתא בבבא מציעא (דף עה) על מלוה בריבית שאומרים 'אילו היה יודע משה רבינו שיש ריוח בדבר לא היה כותבו'.

❖ **האם ה'בית הלוי' מסכים עם ה'נשמת אדם' במקור הקודם בטעם היתר השקיה בשמיטה?**

❖ **עיון נוסף: עיינו בתשובה המיוחסת לנצי"ב בשו"ת משיב דבר חלק ב סימן נו, שכתב דברים דומים.**

44. הרב אברהם מנחם הלוי שטינבערג - בית רידב"ז - משמרת לבית דף כג עמוד ב

לענין שלא לנהוג שביעית כלל חס ושלוש, יפה כתב הגאון הרידב"ז, וגם אני הצעיר הסכמתי לזה, וכן שאר רבנים גדולים, דאין לסמוך על זה לעקור המצוה דשביעית לגמרי משום פסידא. דבש"ס לא מצינו רק בענין פרטי שהקילו בזה כגון לענין בית השלחין, או בארנונא לקצת פוסקים שהתירו באקראי משום פסידא, אבל לעקור כל המצוה דשביעית לעולם אין לנו להתיר משום פסידא אף אם שביעית בזמן הזה דרבנן וכנ"ל, דהתורה גזרה לקיים מצות שביעית אף לעני שבעניים, ולא חילקה בין מקום פסידא, והוי כמו ביעור חמץ דאפילו כל הונו מחויב לבזבז ולבערו, והכא נמי בנידון דידן לעקור כל המצוה דשביעית אין לנו אף במקום פסידא והוי כעין הא דאמרינן דחכמים יכולין לעקור דבר מהתורה בשב ואל תעשה, וכתב בתוספת שבת סימן רפב דכל המצוה אי אפשר להם לעקור, עיין שם... אבל לענין סחורה והוצאת פירות שביעית לחו"ל... בזה שפיר יש לסמוך להתיר במקום הפסד גדול להוציאם לחו"ל...

❖ **מדוע לדעת הרב שטינבערג אין להתיר את השמיטה לגמרי?**

יחידה א: ההשקיה המותרת בשמיטה

השקיית בית השלחין

4-1. **במשנה** נכתב שמותר להשקות שדה שלחין (הזקוקה למים) בחול המועד ובשביעית. **הגמרא** מסבירה שבחול המועד לא נאסרה מלאכה שנועדה למנוע הפסד. לדעת אביו, בשביעית מותר להשקות בגלל שביעית בזמן הזה דרבנן, ולדעת רבא - השקייה היא תולדה ואסורה מדרבנן. **מבי"ט** כתב שכל צמח שמותר להשקותו במועד - מותר להשקותו גם בשביעית, גם אם ההפסד קטן. גם לדעת **החזון איש**, כל שדה שעלולה להרס כתוצאה מחוסר ההשקייה נחשבת בית השלחין (ולא רק מה שחקלאית מוגדר כשדה שלחין).

השקיית שדה בית הבעל

5-6. **בגמרא** נכתב שמותר 'להרביץ' את השדה הלבן בערב שביעית, כדי שיצמחו ירקות בשביעית, או להשקות בשביעית כדי שיצמחו במוצאי שביעית. **המשנה בשביעית** הביאה מחלוקת בין רבי שמעון לרבי אליעזר בן יעקב בעניין זה.

שיטת האוסרים השקייה בבית הבעל

7-11. **מאירי** כתב שהשקייה הותרה בשמיטה רק בבית השלחין, ולא בבית הבעל. **רש"י (בגמרא)** ביאר ש'הרבעה' היא השקייה מועטת, ו'השקייה' היא השקייה מרובה. **תוספות** כתבו שלדבריו רק השקייה מועטת תהיה מותרת בבית הבעל. **רמב"ם** כתב שמותר להשקות בית השלחין, ושדה אילן, ולהרביץ 'עפר' (שדה) לבן. **וכתב תוספות יום טוב** שנראה מהרמב"ם שחל איסור להשקות בית הבעל בשביעית, וכך משמע מפשט המשנה שהתירה להשקות בית השלחין בשביעית - ומשמע ששדה בעל אסור.

שיטת המתירים השקייה בבית הבעל

12-13. לעומת זאת, תוספות כתבו בשם **רש"י (במשנה)** שבשביעית מותר להשקות את שדה הבעל בלי הגבלה. **תוספות מצדדים בשיטה זו, ולדעתם אין הבדל בין 'הרבעה' ל'השקייה'**. **ברטנורא** כתב כדברי התוספות.

פסיקת ההלכה

14-15. **ערוך השולחן** כתב שלהלכה יש לאסור השקיה בבית השלחין. וכן כתב **החזון איש**, והוסיף שהשקייה מועטת מותרת.

השקיית עצים

16-20. **במשנה** נכתב שמותר להשקות את הנטיעות עד ראש השנה (אבל בשמיטה עצמה אסור). ואילו לדעת ר' אלעזר בר צדוק מותר להשקות את הענפים, אך לא את הגזע. **ברטנורא** ביאר שלפי ר' אלעזר מותר להשקות בשינוי. לדעת הברטנורא, להלכה אסור להשקות את העץ (וכן פסקו גם אחרים). **המשנה** הביאה את דעת רבי אליעזר בן יעקב שמתיר העברת מים מאילן לאילן בחול המועד, ואוסר השקייה של כל שדה האילן. ואילו חכמים מתירים. **ה'משנה ראשונה'** כתב שבשמיטה מור להשקות את העצים השקייה מועטת. **מקדש דוד** כתב לעומת זאת, שמותר לעשות תעלות למי הגשמים על מנת שיוכלו להגיע לכל העצים, כיון שהעצים חיים ממי גשמים. אך אסור להשקות נטיעות ממעיין, כי אין זו השקייה חיונית.

השקייה לצורך צמחים שיגדלו במוצאי השמיטה

21-22. **בגמרא (מקור 6)** נכתב שיש היתר להשקות שדה על מנת שיצמחו בה ירקות במוצאי שביעית. לפי רש"י, אין להשקות בשביל ירקות שיצמחו בשביעית עצמה. **חזון איש** ביאר שטעם האיסור כי הירקות אסורים מדין ספיחין. אבל מותר להשקות עצים על מנת שהפירות לא יתייבשו. **ואף שאין בכך הפסד לבעל האילן, שהרי הפירות מופקרים, מכל מקום מותר לו להשקות כדי שיוכל להנות מהפירות.** 'אגרות משה' ביאר שגם לשיטות האוסרות השקייה בשביעית לצורך ירקות השביעית, מותר להשקות לצורך ירקות שיצמחו בשמינית. כי אין איסור לעשות בשמיטה מלאכה שכל התועלת

ממנה היא במוצאי השמיטה. אבל מלאכות אחרות, כמו חרישה, יש תועלת מהן גם בעצם עשייתם, ולכן נאסרו גם אם עיקרן לצורך שנה הבאה.

יחידה ב: טעמו של היתר ההשקייה

26-23. הרמב"ם כתב שטעם היתר ההשקייה בבית השלחין הוא כדי שהארץ לא תעשה מלחה, וימותו העצים שבה. **הרב קוק** פסק שאין לדאוג להפסד הפירות בשמיטה, שהרי הם מופקרים, אלא רק קלקול בקרקע, וכך מדויק מהרמב"ם. אך **החזון איש** כתב שכוונת הרמב"ם במילים 'וימות כל עץ' היא שימותו הפירות שבעצים, ובזמן ששמיטה מדרבנן השקייה לצורך הפירות מותרת. **הרב ישראלי** הקשה, מדוע הרמב"ם מאריך בדבריו, והרי השקייה היא 'אוקמי אילנאי' ומותרת! לדעתו, החידוש בהשקייה הוא, שבזמן ששמיטה מדרבנן, כאשר יש צורך בהשקייה - ניתן להשקות שלא בדקדוק ובלי הגבלה, כי זה צורך קיומי ובסיסי של העץ. אמנם, בזמן בית המקדש היה מותר להשקות רק 'לאוקמי'. **(לפי הסברו הרמב"ם הוסיף על דברי הגמרא שהיום מותר להשקות שלא בדקדוק).**

29-27. נימוקי יוסף כתב שהשקייה אינה מלאכה חשובה, משום שהיא נעשית באופן תדיר, ולכן הותרה בשמיטה. **הרב יהודה בן ברכיה** הקשה על דבריו, שלפי דבריו ההשקייה צריכה להיות מותרת גם בבית הבעל. **חזון איש ביאר שלדעת נמוקי יוסף צריך את שני התנאים על מנת שיתירו את המלאכה: מלאכה לא חשובה, ומקום הפסד.** **והרב שיינברג**, שעבודה שמשביחה את הקרקע לזמן מועט, ויש צורך לחזור עליה באופן תדיר - אינה מראה את בעלותו של העובד, לכן יש להתירה.

יחידה ג: שיעור ההשקייה המותרת בשמיטה

34-30. הרב ישראלי (מקור 29) כתב שאם הצמח זקוק להשקייה, מותר להשקות אותו ללא הגבלה. **בתוספתא** נכתב שמותר לקיים 'עלוויי' על הגג, אבל אסור להשקותו. **כלכלת שבת** ביאר שמותר להשקות את העלויי כדי שלא ימות, אבל אסור להשקות יותר מהצורך. **(הרב טוקצ'ינסקי ביאר שמדובר בזרע שהוטמן בקרקע כדי שישתמר שם לשנים הבאות, ואסור להשקותו כדי שיגדל) רבי עקיבא איגר** כתב שמלאכה שהותר לעשותה בחול המועד מחשש להפסד, הותר לעשות את כולה, גם מעבר למה שחיוני למניעת ההפסד. עם זאת, אם אפשר לעשותה בשינוי, צריך לשנות. **ב'שמירת שבת כהלכתה'** כתב שמדבריו ניתן ללמוד גם לדין שביעית, שכשהותר להשקות, מותר להשקות בכל כמות. וכן כתב ה'אור לציון' **(לדעתם הותרה ההשקייה רק כשהתחיל, ואילו לדעת הרב ישראלי בשביעית דרבנן לא אסרו כלל השקייה במקום הצורך).** ה'משנת יוסף' למד מדברי החזון איש שיש לדקדק בהשקייה, ולכן יש למעט בתדירות ההשקייה בשביעית מבכל שנה, או להשקות בצמצום בכל השקייה. לדעתו, השמיטה אינה כחול המועד שכשמשקים מותר לגמרי, כיון שבחול המועד האיסור רק משום טירחה, ובהשקייה מרובה אין יותר טירחה מאשר בהשקייה מועטת, ואילו בשביעית האיסור הוא שביתת הארץ, והשקייה מרובה מבטלת שביתת הארץ.

יחידה ד: שפיכת מים שלא בכוונה להשקות

37-35. 'משנת יוסף' כתב שבשמיטה אין לשפוך את מי שטיפת הרצפה לגינה, אף שלשופך אין כוונה להשקות את הצמחים, כיון שאסור להוסיף השקייה שאינה חיונית. גם **'דרך אמונה'** כתב בשם הרב אלישיב שיש איסור להפעיל מזגן, אם המים שלו מטפטפים לגינה. **מנחת אשר** כתב כמה טעמים להתיר שפיכת מי שטיפה ומי מזגן לגינה: אין כוונה להשקייה, ולמרות שזהו 'פסיק רישיה' שהגינה תושקה, מדובר ב'תרי דרבנן', ואין לאסור. מעבר לכך, כששופכים מים רבים במקום אחד אין בכך תועלת, ואפילו יש נזק לגידולים ולנוי. במזגן יש קולא נוספת שזה גרמא. הרב וויס הוסיף, שגם הרב קנייבסקי והרב אלישיב השיבו לו שאין להחמיר בהשקייה באופנים אלו, אלא אם כן מתכוונים להשקות את הגינה.

יחידה ה': באיזה אופן הותרו מלאכות במקום הפסד?

44-38. מדברי ר"ש נראה שכל התולדות הותרו במקום הפסד. (לדעת החזון איש לפי הנמוקי יוסף ורמב"ם אין היתר במקום הפסד במלאכות אחרות). בגמרא בסנהדרין נכתב, שרבי ינאי התיר לזרוע בשמיטה כשהייתה שעת דחק גדולה, והציבור לא יכול היה לעמוד בעול המיסים שהמלכות הטילה (יארנונאי). מהרי"ט כתב שכאשר ישנו דוחק גדול כמו דוחק הארנונא - הותרו המלאכות, אף שאין סכנה, משום ששמיטה בזמן הזה אסורה רק מדרבנן. (הרב וויטמן באר שהוא עוסק רק בהפסד דרסטי, שיערער את מצבו של האדם). הנשמת אדם כתב שזהו דין בכל גזירת דרבנן, שיש להתירה אם הדבר מגיע ליחיי נפש, אבל אין להתיר בגלל דוחק כלכלי שרק פוגע באיכות החיים. בית הלוי כתב שאין ללמוד מהגמרא ומהמהרי"ט שבמקום הפסד יש להתיר את כל המלאכות בשמיטה. שהרי בכל הדורות היו עניים, ולמרות זאת התירו רק השקיית בית השלחין, שבלי השקייתה השדה תתקלקל, ולא השקיית בית הבעל, שנועדה להוסיף רווח. טעם נוסף - שההיתר 'לאוקמיי' הוא רק כשיש בשדה יבול שעלול להתקלקל, ולא כאשר יימנע רווח. שהרי זו המצווה - למנוע זריעה וכדו' באופן שימנע את הרווח. וכמו שלאדם שאינו מוצא פרנסה ממקום אחר אין היתר להלוות בריבית דרבנן. הרב שטיינבערג כתב שגם אם יש להתיר חלק מעבודות הקרקע במקרים ספציפיים, אין להתיר את כל איסורי השמיטה, כמו שלחכמים יש כח לעקור פרט ממצווה, אבל לא את המצווה כולה.

בחנו את עצמכם :

1. מהן שתי הסיבות לכך שהשקיה אסורה רק מדרבנן, ולכן מותר להשקות בבית השלחין?

- א. 1. השקיה אינה עבודה בקרקע, אלא רק לשים מים מעל הקרקע. 2. המשקה לא מתכוון להצמחה, אלא להעמדת הצמחים.
- ב. 1. שמיטה בזמן הזה דרבנן. 2. השקיה היא תולדה.
- ג. 1. השקיה אינה חכמה, אלא מלאכה. 2. השקיה אינה מלאכת מחשבת.
- ד. 1. השקיה תמיד נעשית כשאינו צריך לגוף המלאכה. 2. איסור שביתת הארץ הוא איסור שבכללותו ולכן אינו חמור כמו איסור רגיל.

2. האם בית השלחין לענין השקיה הוא רק מקום שנצרך להשקיה רבה?

- א. בית השלחין הוא רק מקום כזה שגדלים בו צמחים צממאים למים תמיד.
- ב. לא משנה סוג השדה, אבל צריך סוג גידולים כאלו שחייבים הרבה מים כל השנה.
- ג. כל שדה שכרגע צריכה מים נחשבת כבית השלחין לענין השקיה בשמיטה.
- ד. זה נקבע לפי מידת הטירחא שיש בהשקייתה.

3. מדוע, לדעת ה'אגרות משה', מותר להשקות בשביעית לצורך ירקות שיצמחו במוצאי השביעית?

- א. כיון שלהשקיה יש משמעות רק אם יש תועלת בשמיטה עצמה, ולכן מותרת לצורך מוצאי שביעית.
- ב. כיון שאיסור השקיה הוא רק למנוע סחורה בפירות שביעית.
- ג. איסור השקיה נובע מקדושת הפירות, ופירות שאינם קדושים מותר להשקותם.
- ד. כמו שיש היתר להשקות ירקות בשמיטה, כך יש היתר למוצאי שמיטה.

4. האם מותר להשקות על מנת למנוע הפסד מפירות בשביעית?

- א. לדעת הרב קוק - כן, אם מפסיד שליש מהפירות, לדעת החזון איש - כן, אפילו אם מפסיד שישית.
- ב. לדעת הרב קוק - לא, כי בין כה וכה הפירות הפקר, לדעת החזון איש - מותר.
- ג. לרב קוק - כיון שניטל הטעם מהפירות אחרי חורבן הבית מותר להשקות, ולחזון איש - אסור כיון שגם בלי ההשקיה הפרי יכול לחיות.
- ד. לרב קוק - רק בפירות גוי, שאינם הפקר, לחזון איש - גם בפירות של 'אוצר בית דין'.

5. לדעת הרב שיינברג, מדוע יש להתיר השקיה בגלל שהיא מלאכה תדירה?

- א. ההשקיה היא תדירה ולכן אינה מלאכה שנחשבת 'לאוקמי' אלא 'לאברוי'.
- ב. כיון שהיא תדירה לא ניתן לעשותה בצינעה, וכולם יודעים שחכמים התירו לו, ואין חשש מראית עין.
- ג. כיון שהשקיה תדירה היא כמו טל שיש הבטחה שאינו נפסק.
- ד. המלאכות נאסרו רק במקום שהן מראות את בעלותו של עושה המלאכה, אבל בהשקיה אין השבחה בקרקע, ולכן אינה מראה בעלות.

6. למתירים השקיה מעבר לצורך הנצרך, מהו הטעם לכך?

- א. הרב ישראלי - כמו בדיני הפסקה שלהלכה אנו אומרים ש'אם התחילו אין מפסיקים'. שמירת שבת כהלכתה (שש"כ) - איסור השקיה הוא איסור קל.
- ב. הרב ישראלי - לא יתכן שחלק מהמלאכה מותר, וחלקו אסור. שש"כ - כי האיסור להשקות הוא רק מנהג, וכשהקילו הקילו לגמרי.
- ג. לרב ישראלי - כיון שמלאכת ההשקיה היא צורך בסיסי לעץ, לא הגבילו אותה. שש"כ - כיון שהתירו להשקות, אין איסור להמשיך.
- ד. הרב ישראלי - האיסור הוא משום טירחה, וכשמשקים, אין טירחה להוסיף. שש"כ - יש כלל בכל התורה שלא עושים דבר ש'נתת דבריך לשיעורים'.

7. האם מותר ליטול ידיים על צמחים בשמיטה?

- א. לדעת ה'משנת יוסף' אסור, אך הרב אשר וויס כתב שמותר אם אינו מתכוון להשקות.
- ב. אם הצמחים יבשים - אסור, אם הם לחים - מותר.
- ג. אסור לכל הדעות, כמו בשבת, שכתב תרומת הדשן שאסור לאכול בגינות.
- ד. מותר, בגלל שנטילת ידיים היא מצווה, לא העמידו חכמים דבריהם במקום מצווה.

8. מהן הראיות לדעת המהרי"ט שלפעמים אפשר להתיר מלאכות בזמן הזה?

- א. 1. הגמרא בגיטין, שנוטע בשביעית בזמן הזה לא יעקור. 2. הגמרא במועד קטן, שאין תוספת שביעית בזמן הזה.
- ב. 1. הגמרא בעבודה זרה, שאוקמי אילנא מותר. 2. הגמרא בגיטין, שלא נחשדו ישראל על השמיטה.
- ג. 1. הגמרא במועד קטן, שמלאכת דבר האבד התיירו בחול המועד והוא הדין בשמיטה בזמן הזה. 2. הגמרא בגיטין, שניתן לבטל שמיטת כספים בזמן הזה.
- ד. 1. הגמרא במועד קטן, שמתירה מלאכה דרבנן במקום הפסד. 2. הגמרא בסנהדרין, שהתירה זריעה בשביעית 'משום ארנונה'.

9. לדעת ה'נשמת אדם', באילו אופנים ניתן להתיר לאכול קטניות בפסח (תקנה דרבנן)?

- א. אם כל הציבור מחליטים שמותר לאכול, אז אפשר.
- ב. אם יש צורך 'חיי נפש' (ולא אם זה רק דוחק כלכלי).
- ג. מהאלף השישי נגמר האיסור על הקטניות, וזה עכשו רק מנהג אבות, לכן ניתן להתיר כשיש צורך קטן.
- ד. אין להתיר אלא במקום 'פיקוח נפש'.

10. מהי ההגבלה, לדעת הרב שטינבערג, בהיתר מלאכות השמיטה בזמן ששביעית מדרבנן?

- א. אפשר להתיר רק מלאכות שהן דרבנן גם בזמן הבית.
- ב. מותרת רק מלאכה שחיונית ברגע זה, ולא מלאכה שניתן לדחות לאחר כך.
- ג. לא להתיר את כל האיסורים, אלא רק את חלקם.
- ד. אין להתיר לעמי הארצות או בפניהם, כי יש חשש שיזלזלו בשביעית.

תשובות:

1. ב
2. ג
3. א
4. ב
5. ד
6. ג
7. א
8. ד
9. ב
10. ג

שנת ה'שבע

זה הזמן שלך

מה הן מטרות השמיטה?
האם עלי לוותר על החובות שהייבים לי?
האם יש צורך להפריש תרומות ומעשרות בשנה זו?
מה זה "ספידחין"?

972-2-5371485 | shmita@eretzhemdah.org